

Krzysztof Łabędź
Akademia Ignatianum w Krakowie
kswan@up.krakow.pl

Poczucie bezpieczeństwa we współczesnym społeczeństwie polskim

The sense of security in the modern Polish society

Streszczenie:

W tekście podjęto próbę, w oparciu o dostępne wyniki badań sondażowych, możliwie całościowego przedstawienia poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim, z uwzględnieniem różnych aspektów bezpieczeństwa: politycznego, ekonomicznego, militarnego, społecznego, kulturowego, ekologicznego, informacyjnego, ideologicznego, powszechnego i publicznego. Oprócz pytania o poziom poczucia bezpieczeństwa postawiono pytanie o zmiany, jakim podlegało ono w ostatnich latach. W efekcie stwierdzono, że poczucie bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim różni się ze względu na to, jakiej dziedziny bezpieczeństwa dotyczy, że jest zmienne, ale ogólnie biorąc jego poziom rośnie (choć nie jest to proces liniowy).

Słowa kluczowe: świadomość społeczeństwa polskiego, dziedziny bezpieczeństwa, zagrożenia bezpieczeństwa, poczucie bezpieczeństwa

Summary:

The text makes an attempt at providing a possibly overall presentation of the sense of security in the modern Polish society based on an available survey results and taking into consideration various aspects of safety, i.e. political, economic, military, social, cultural, environmental, information, ideological, universal and public. Apart from the question of the level of the sense of security, another question was posed with regard to the changes in the said sense in the last years. As a result, it was found that the sense of security in the Polish society varies depending on which area of security it concerns; that it is variable but its level is generally rising (although this is not a linear process).

Keywords: public awareness in Poland, areas of security, threats to security, sense of security

1. Uwagi wstępne

Korzystając z teorii hierarchii potrzeb Abrahama Maslowa można stwierdzić, że potrzeby bezpieczeństwa należą do najbardziej podstawowych, najpilniejszych do zaspokojenia zaraz po realizacji potrzeb fizjologicznych (głodu, pragnienia)¹. Potrzeby bezpieczeństwa obejmują m.in. potrzebę opieki, spokoju, wolności od strachu czy też poczucia zagrożenia, ich występowanie nasila się w takich sytuacjach, jak wojny, katastrofy, choroby, kryzysy itp., a cechą wielu z nich jest niezależność od działań podejmowanych przez jednostkę. Zaspokojenie potrzeb bezpieczeństwa można określić jako uzyskanie przez jednostkę poczucia bezpieczeństwa, czyli subiektywnego odczucia braku zagrożeń², a zatem im większa ilość osób uzyska taki stan, tym mniejsze prawdopodobieństwo wystąpienia zjawisk negatywnych z punktu widzenia zarówno jednostki, jak i społeczeństwa (depresje, frustracje, agresja, brak motywacji do działania, protesty itd.).

Poczucie bezpieczeństwa lub jego niedobór zależy od wielu czynników. Oczywiście pod uwagę brany jest rzeczywisty stan zagrożeń i gwarancji ich neutralizacji czy uniknięcia. Jednak ta sama realna sytuacja jest różnie odbierana przez różnych ludzi w zależności od ich predyspozycji psychicznych, osobistych doświadczeń, społecznego statusu itd. Warto przy tym wspomnieć, że jedni ludzie mają tendencję do wyolbrzymiania zagrożeń, inni do redukcji napięcia, jedni dążąc do redukcji dysonansu poznawczego szukają usprawiedliwienia dla swoich lęków występujących mimo braku zagrożenia, inni te zagrożenia bagatelizują czy uznają, że one ich nie dotyczą. Ponadto relacja pomiędzy realnym stanem bezpieczeństwa a poczuciem bezpieczeństwa przez ludzi zależy od ich dostępu do informacji (z reguły utrudnionego i wymagającego odpowiedniego przygotowania), którymi można w łatwy sposób manipulować. Stwarzanie poczucia zagrożenia (m.in. przez wykorzystanie stereotypów wroga) może służyć choćby jako uzasadnienie dla ograniczeń demokracji, wzmocnienia uprawnień władzy, realizacji jakichś partykularnych celów, a w przypadku zagrożeń zewnętrznych wzmocnienia integracji wewnętrznej. Z ko-

¹ A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990, s. 72-92.

² Można tu przytoczyć jedną z istniejących definicji: „Poczucie bezpieczeństwa jest więc stanem doświadczania spokoju, pewności, odczuwania braku zagrożeń, a także przekonania o dysponowaniu wystarczającymi zasobami do działań podmiotowych. Jest to stan przeżywania satysfakcji, zadowolenia wynikającego z posiadania określonego (wystarczającego z punktu widzenia jednostki) poziomu bezpieczeństwa”. R. Klamut, *Bezpieczeństwo jako zjawisko psychologiczne*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej” nr 286, *Ekonomia i Nauki Humanistyczne* 2012, nr 4, s. 46.

lei przekazywanie informacji mających wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, czasem niezależnie od rzeczywistych zagrożeń, będzie służyć budowie bardziej pozytywnego wizerunku władz, zwiększeniu zadowolenia z istniejącej sytuacji, osłabieniu opozycji i ewentualnych protestów³.

Podstawowym problemem postawionym w niniejszym tekście jest pytanie o poziom poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim oraz o zmiany, jakim podlegało ono w ostatnich latach (ze względu na różnice dostępności danych trudno to bardziej precyzyjnie określić). Przyjmowane tutaj rozumienie poczucia bezpieczeństwa obejmuje wiele dziedzin, w których ludzie mogą odczuwać zagrożenie i strach, a które można sklasyfikować wykorzystując np. rozbudowaną typologię dziedzin bezpieczeństwa narodowego przedstawioną przez Andrzeja Urbanka. Obejmuje ona następujące, ściśle powiązane ze sobą, zakresy bezpieczeństwa: polityczne, ekonomiczne, militarne, społeczne, kulturowe, ekologiczne, informacyjne, ideologiczne, powszechne i publiczne⁴. W celu dobrania wskaźników poczucia bezpieczeństwa w tych aspektach konieczne jest choćby bardzo uproszczone i syntetyczne ich scharakteryzowanie oraz wymienienie głównych zagrożeń w poszczególnych dziedzinach⁵.

Przedstawienie wyników badań we wskazanym zakresie będzie służyć przede wszystkim pokazaniu, że poczucie bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim różni się ze względu na to, jakiej dziedziny dotyczy, że jest zmienne, ale ogólnie biorąc jego poziom raczej wzrasta (choć nie jest to proces liniowy, a spadki tego poziomu są wynikiem wydarzeń w rodzaju zamachów terrorystycznych czy wojny na Ukrainie). Ponadto zostanie podjęta próba udowodnienia, że niekiedy poczucie bezpieczeństwa w mikroskali (w sferze prywatnej) jest silniejsze niż w makroskali (w całym kraju). Ta ostatnia cecha sposobu myślenia społeczeństwa jest przede wszystkim efektem oddziaływań medialnych. W niektórych przypadkach daje się zauważyć pewna niewiara w skuteczność działania instytucji państwa powołanych do zapewnienia bezpieczeństwa w różnych sferach.

Bazę źródłową umożliwiającą wnioskowanie na temat poczucia bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim stanowią wyniki sondaży ankietowych, przede wszystkim realizowanych przez Centrum Badania Opinii Społecznej. Przed przedstawieniem tych wyników należy przypomnieć, że wyniki badań opinii publicznej są uzależnione od wielu czynników (rodzaj techniki badawczej, sposób zadawania pytań, ich kolejność, rozumienie przez respondenta,

³ Tamże, s. 47.

⁴ *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, red. A. Urbanek, Słupsk 2013, s. 24.

⁵ Poniżej przedstawiona charakterystyka została oparta na tekście autorstwa Andrzeja Urbanka

sytuacja, w której badania są prowadzone, wydarzenia w kraju i na świecie oraz szereg innych), dlatego należy założyć, że w tym samym miejscu i czasie mamy do czynienia z wielością wersji opinii publicznej, a ujawnienie jednej z nich jest efektem oddziaływania wspomnianych czynników⁶. Analizując wyniki badań warto też pamiętać, że respondenci mają tendencję do wybierania umiarkowanych możliwości odpowiedzi i unikania skrajnych. Dodać trzeba również, że istniejące badania z jednej strony nie pozwalają na pełne przedstawienie zarysowanej problematyki, a z drugiej wymagają dokonania selekcji w niektórych zakresach. Sformułowanie części wniosków możliwe będzie przy zastosowaniu porównania wyników sondaży z różnych okresów.

2. Dziedziny bezpieczeństwa i ich wskaźniki

Bezpieczeństwo polityczne można rozpatrywać w trzech wymiarach: międzynarodowym (utrzymanie suwerenności i niezależności państwa, wiąże się z funkcjonowaniem organizacji międzynarodowych), wewnętrznym (jakość systemu politycznego, stabilność państwa i reguł ustrojowych, możliwość niezakłóconego i skutecznego działania instytucji państwa) i ludzkim (przestrzeganie praw człowieka). Bezpieczeństwo ekonomiczne obejmuje istnienie koniecznych warunków gospodarczych dla trwania, dobrobytu i zrównoważonego rozwoju społeczeństwa. Bezpieczeństwo militarne obejmuje eliminowanie wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń militarnych (czyli związanych z użyciem siły militarnej, w tym także terroryzm). Bezpieczeństwo społeczne ma bardzo szeroki zakres i obejmuje m.in. przeciwdziałanie patologiom społecznym, bezrobociu, bezdomności, konfliktom, zbyt dużemu rozwarstwieniu, ubóstwu, starzeniu się społeczeństwa, masowym migracjom, korupcji i nepotyzmowi, oraz zapewnienie wysokiej jakości życia, pracy, warunków bytowych itp. Bezpieczeństwo kulturowe polega na utrzymaniu tożsamości i ciągłości narodu (społeczeństwa), m.in. przez obronę i utrwalanie wartości narodowych oraz przeciwdziałanie wpływowi zewnętrznemu osłabiającym spójność wewnętrzną. Bezpieczeństwo ekologiczne polega na zachowaniu środowiska naturalnego w stanie niezakłóconym, przeciwdziałaniu zagrożeniom cywilizacyjnym (zagrożenia ekologiczne mają prócz tego charakter naturalny), racjonalnym wykorzystaniu zasobów przyrodniczych. Bezpieczeństwo informacyjne polega na ochronie informacji przed niepożądanym ujawnieniem,

⁶ Zob. J. Zaller, *Definicje opinii publicznej*, w: *Władza i społeczeństwo 2*, wybór i oprac. J. Szczupaczyński, Warszawa 1998, s. 222.

zniszczeniem, wprowadzeniem niepożądanych zmian czy uniemożliwieniem przetwarzania. Bezpieczeństwo ideologiczne (zazębiające się z politycznym czy kulturowym) to utrzymanie wspólnej wizji interesów narodowych (społecznych), uniknięcie zasadniczych podziałów oraz przeciwdziałanie ideologiom skrajnym i podważającym zasady ustrojowe. Bezpieczeństwo publiczne to zagwarantowanie ochrony przed działaniami zabronionymi (przestępstwami, wykroczeniami) godzącymi w życie, zdrowie czy majątek obywateli oraz naruszającymi porządek publiczny. Wreszcie bezpieczeństwo powszechne (podobne do ekologicznego) to obrona obywateli i majątku publicznego przed skutkami klęsk żywiołowych i katastrof technicznych.

Dla przedstawionych dziedzin składających się na bezpieczeństwo narodowe, jako wskaźniki poczucia bezpieczeństwa w tych dziedzinach zostaną wykorzystane wyniki następujących badań:

- dla poczucia bezpieczeństwa politycznego będą to badania dotyczące oceny zagrożeń dla niepodległości państwa, poglądy dotyczące wiarygodności ostatnich wyborów samorządowych oraz oceny sytuacji politycznej;
- dla poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego - oceny gospodarki wolnorynkowej i oceny sytuacji gospodarczej w państwie;
- dla poczucia bezpieczeństwa militarnego – oceny zagrożeń militarnych oraz zagrożenia terroryzmem;
- dla poczucia bezpieczeństwa społecznego - oceny położenia materialnego oraz zróżnicowania dochodów, a także oceny skali korupcji i nepotyzmu;
- dla poczucia bezpieczeństwa kulturowego (i ideologicznego) – opinie o stanie integracji społecznej i występujących podziałach społecznych, oraz o zaufaniu do innych ludzi;
- dla poczucia bezpieczeństwa ekologicznego (i powszechnego) – opinie na temat stanu środowiska i zmian klimatycznych;
- dla poczucia bezpieczeństwa informacyjnego – opinie dotyczące stanu bezpieczeństwa przy korzystaniu z Internetu;
- dla poczucia bezpieczeństwa publicznego – wyniki badań poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania i w całym kraju oraz poczucia zagrożenia przestępczością.

3. Poczucie bezpieczeństwa w poszczególnych dziedzinach – wyniki badań

Przedstawianie zarysowanej problematyki warto zacząć od wyników badania przeprowadzonego w grudniu 2013 roku, w trakcie którego respondenci wskazywali największe ich zdaniem zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski, które mogą wystąpić w najbliższym czasie. Pozwoli to pokazać pewną hierarchię kwestii składających się na poczucie bezpieczeństwa, choć potem (m.in. w wyniku konfliktu na Ukrainie czy zamachów terrorystycznych) ulegała ona pewnym modyfikacjom. Badania te pokazały, że zdaniem 70% respondentów Polska jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie (przeciwego zdania było 28%), natomiast największymi postrzeganymi zagrożeniami były bieda (61%) oraz zapaść demograficzna - starzenie się społeczeństwa (60%), a zatem zagrożenia o charakterze przede wszystkim ekonomicznym i społecznym. Kolejne wskazywane zagrożenia mają różny charakter, a są to: niepokoje i protesty społeczne (47%), wzrost przestępczości (44%), kradzież poufnych danych z komputerów instytucji państwowych, przedsiębiorstw, banków (40%). Zagrożenia o charakterze przede wszystkim militarnym (atak nuklearny czy militarny na Polskę, utrata suwerenności, rozpad NATO czy atak terrorystyczny) znalazły się na końcu wymieniane przez 7-14% badanych⁷.

W oparciu o wyżej przytoczone wyniki można stwierdzić, że we współczesnym społeczeństwie polskim najwięcej uwagi przywiązuje się do zagrożeń o charakterze ekonomicznym, zagrożeń dotyczących pospolitej przestępczości oraz zagrożeń związanych z korzystaniem z Internetu. Można więc chyba zaryzykować stwierdzenie, że dla członków społeczeństwa największe znaczenie ma poczucie bezpieczeństwa właśnie w tych zakresach, czyli bezpieczeństwa ekonomicznego, publicznego oraz informatycznego. Dlatego te zagadnienia zostaną poruszone najpierw, a następne co do ważności wydają się ostatnio kwestie bezpieczeństwa militarnego, a także bezpieczeństwa społecznego, ściśle powiązanego z ekonomicznym.

A. Poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego

W ostatnich dwóch latach zdecydowanie wzrosło poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego i widoczny jest coraz większy optymizm. W 2015 roku sytuację na rynku pracy jako złą oceniało 68% badanych, kolejne 16% jako ani do-

⁷ *Opinie o bezpieczeństwie narodowym*, Komunikat CBOS 18/2014, www.cbos.pl [dostęp 8.05.2017].

brą ani złą, a jedynie 8% jako dobrą. W porównaniu z 2014 rokiem nieco wzrósł odsetek twierdzących, że w ciągu najbliższego roku pozostanie bez zmian – tak twierdziło 56%, a o pogorszeniu mówiło 16%. Nieco lepiej oceniano sytuację we własnej okolicy – o tym, że można znaleźć pracę, ale trudno o odpowiednią stwierdzało 37%, że trudno znaleźć jakąkolwiek pracę – 43%, natomiast, że nie można znaleźć żadnej – 15%⁸. W 2017 roku sytuację na rynku pracy jako złą oceniało już tylko 25% respondentów, jako ani dobrą ani złą – 32%, jako dobrą 32%. Znacząco wzrosła również kategoria osób przejawiających optymizm – poprawy w najbliższym czasie oczekiwało 29%, a jedynie 10% sądziło, że nastąpi pogorszenie. Lepiej była oceniana również sytuacja we własnej okolicy: odpowiedź, że można znaleźć pracę, ale trudno o odpowiednią wybierało 56%, że trudno znaleźć jakąkolwiek pracę – 24%, natomiast, że nie można znaleźć żadnej – 6%⁹. Są to najlepsze oceny od blisko dziesięciu lat.

Stopniowo zmniejsza się także poczucie zagrożenia bezrobociem, już w 2015 roku brak obaw związanych z utratą pracy deklarowało 60% respondentów; natomiast zagrożenia bezrobociem obawiało się 35% badanych; dwa lata później odsetki te wynoszą odpowiednio 68% i 26%¹⁰.

Poczucie bezpieczeństwa społecznego zależy od przedstawionego już wyżej poczucia bezpieczeństwa pracy i zagrożenia bezrobociem, ale także od oceny materialnych warunków życia. W tym zakresie, mniej więcej od 2006 roku, następuje względnie trwała poprawa ocen (tzn. odsetek oceniających swoje warunki materialne jako dobre jest wyższy, niż oceniających je jako złe), choć mniej widoczna – od kilkunastu lat ponad połowa badanych ocenia swoje materialne warunki życia jako średnie (ostatnio 55%), ale jednocześnie zmniejsza się odsetek stwierdzających, że żyją biednie (2%) lub skromnie (17%), a zwiększa się ilość stwierdzających, że żyją w dobrych warunkach (24%)¹¹. Poczucie zagrożenia biedą ma również tendencję malejącą, w 2017 roku cechowało nieco więcej niż ¼ badanych, przy czym 21% wierzyło, że sobie z tym poradzi, a tylko 6% stwierdziło, że nie wie, jak sobie poradzi ze zubożeniem¹².

Wyniki te znajdują potwierdzenie także w ocenie sytuacji gospodarczej w kraju – od kwietnia 2017 roku, po raz pierwszy od początku transformacji

⁸ *Oceny sytuacji na rynku pracy i poczucie zagrożenia bezrobociem*, Komunikat CBOS 53/2015, www.cbos.pl [dostęp 30.06.2015].

⁹ *Oceny sytuacji na rynku pracy i poczucie zagrożenia bezrobociem*, Komunikat CBOS 35/2017, www.cbos.pl [dostęp 13.09.2017].

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Materialne warunki życia*, Komunikat CBOS 39/2017, www.cbos.pl [dostęp 13.09.2017].

¹² Tamże.

systemowej, oceny dobre przeważają nad innymi (ostatnio sytuację gospodarczą jako dobrą oceniało 44%, jako ani dobrą ani złą 34%, a jako złą 15% badanych)¹³. Warto wspomnieć, że z wynikami świadczącymi o wzroście poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego współwystępuje jednak dość trwałe poczucie relatywnej deprywacji w sferze materialnej. Respondenci są wyraźnie przekonani o tym, że przeciętni ludzie są coraz biedniejsi, a bogaci się nieliczna grupa bogatych (79%)¹⁴. Nadal spora jest kategoria (39%) sądujących, że dochody ich rodziny są niższe niż dochody przeciętnych rodzin, 73% nie zgadza się z twierdzeniem, że wszyscy mają równe szanse, niezależnie od sytuacji materialnej, zdecydowana większość (81%) uważa, że różnice zarobków są zbyt duże¹⁵.

Poczucie bezpieczeństwa społecznego (ale także politycznego) zależy również od postrzegania takich zjawisk jak korupcja i nepotyzm. Korupcję za duży problem w Polsce w 2004 roku uznało 95% badanych, a od tego czasu odsetek ten obniżał się, choć do niedawna w niewielkim stopniu (w 2013 roku wynosił 87%), a w 2017 roku spadł do 76%¹⁶. Cały czas sferą, z którą najczęściej wiązano to zjawisko była sfera polityki, choć i w tym przypadku kategoria osób mających takie przekonanie uległa ostatnio zmniejszeniu – z 63% w 2013 do 48% w 2017 roku. Kolejno korupcja dostrzegana jest w służbie zdrowia (choć także odsetek tak uważających zmniejszył się w tym okresie z 53% do 38%), ale już w następnych przypadkach (urzędy gminne, powiatowe i wojewódzkie, sądy i prokuratura oraz urzędy centralne i ministerstwa) odnotowano niewielki wzrost tego odsetka¹⁷. Należy jednak dodać, że znajomość osób biorących łapówki deklaruje jedynie 10% badanych, 5% stwierdza, że próbowano im wręczyć łapówkę, a 6%, że w ciągu ostatnich trzech lat byli zmuszeni do jej wręczenia – wyniki te w części pozwalają bardziej realnie ocenić zakres korupcji¹⁸.

Zakładając, że proporcje występowania różnych przekonań nie uległy zasadniczej zmianie, warto przytoczyć wyniki badań z listopada 2013 roku. O tym, że wśród wysokich urzędników państwowych i polityków częste jest branie łapówek za załatwianie sprawy było przekonanych 71% respondentów, a o tym, że ulegają oni naciskom biznesu, firm, grup zawodowych lub społecz-

¹³ *Nastroje społeczne w lipcu*, Komunikat CBOS 92/2017, www.cbos.pl [dostęp 13.09.2017].

¹⁴ *Polacy o gospodarce rynkowej*, Komunikat CBOS 31/2014, www.cbos.pl [dostęp 8.09.2017].

¹⁵ *Stosunek Polaków do nierówności społecznych*, Komunikat CBOS 85/2017, www.cbos.pl [dostęp 13.09.2017].

¹⁶ *Opinie na temat korupcji w Polsce*, Komunikat CBOS 63/2017, www.cbos.pl [dostęp 10.09.2017].

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Korupcyjne doświadczenia Polaków*, Komunikat CBOS 72/2017, www.cbos.pl [dostęp 10.09.2017].

nych przy załatwianiu kontraktów, zamówień rządowych w zamian za własne korzyści itp. – 69%¹⁹.

Szczególnie niepokojące było przekonanie deklarowane przez 59% respondentów, że przekupując parlamentarzystów lub innych polityków można spowodować uchwalenie ustawy czy zmianę prawa (przeciwnego zdania było 20%)²⁰. Także respondenci pytani o lobbing ocenili, że wpływ lobbystów na stanowienie prawa w Polsce jest duży – stwierdziło tak 47%, ale trzeba dodać, że 30% badanych nie miało zdania na ten temat²¹. Trzeba przy tym dodać, że lobbing rozumiany jest najczęściej jako załatwianie własnych interesów (59%) i wpływanie na decyzje polityków nielegalnymi sposobami, np. przez dawanie łapówek (56%)²².

O wzroście poczucia bezpieczeństwa w omawianym tutaj zakresie, oprócz zmniejszającego się przekonania o dużym zakresie korupcji, można także wnieść w oparciu o odpowiedź na pytanie, czy istnieje polityczna wola zwalczania korupcji – o ile w 2013 roku 57% stwierdziło, że nie takiej woli (w 2010 było to 35%), to w 2017 roku takie przekonanie wyraziło jedynie 29%²³.

Silnie postrzeganym negatywnym zjawiskiem mogącym osłabiać poczucie bezpieczeństwa jest również nepotyzm - respondenci pytani czy wśród wysokich urzędników państwowych i polityków częste czy rzadkie jest obsadzanie krewnych, kolegów, znajomych na stanowiskach w urzędach, spółkach, bankach itp. w przeważającej większości (85%) stwierdzili, że jest to częste. Podobnie także w przypadku załatwiania kontraktów, zamówień rządowych dla rodziny, kolegów, znajomych prowadzących firmy prywatne (77%). 71% stwierdziło również, że częste jest wykorzystywanie pieniędzy publicznych na rzecz swojej partii²⁴.

B. Poczucie bezpieczeństwa publicznego

Bezpieczeństwo publiczne jest jednym z tych aspektów bezpieczeństwa, które najprawdopodobniej jest traktowane przez większość społeczeństwa jako synonim bezpieczeństwa w ogóle, bo praktycznie zagrożenia w tym zakresie –

¹⁹ *Opinie o korupcji oraz standardach życia publicznego w Polsce*, Komunikat CBOS 14/2014, www.cbos.pl [dostęp 30.10.2016].

²⁰ *Opinia publiczna o korupcji*, Komunikat CBOS 63/2010, www.cbos.pl [dostęp 30.10.2014].

²¹ *Konflikty interesów i lobbing – dylematy polityków*, Komunikat CBOS 122/2013, www.cbos.pl [dostęp 30.10.2014].

²² *Polacy o partycypacji w procesie stanowienia prawa i wpływie grup interesów na ten proces*, Komunikat CBOS 26/2016, www.cbos.pl [dostęp 15.09.2017].

²³ *Opinie na temat korupcji ...*, wyd. cyt.

²⁴ *Opinie o korupcji oraz standardach życia ...*, wyd. cyt.

dla życia, zdrowia, majątku – mogą być obecne przez cały czas. Zatem poczucie bezpieczeństwa w tym zakresie jest chyba najważniejszym składnikiem poczucia bezpieczeństwa w ogóle. Okres największego obniżenia poczucia bezpieczeństwa przypadł na pierwsze lata transformacji systemowej, kiedy w miejsce poprzedniego systemu nie powstały jeszcze odpowiednio skuteczne nowe instytucje, a anomia osiągnęła największy zakres. Obecnie wyniki badań dość jednoznacznie wskazują, że w zdecydowanej większości czujemy się bardzo bezpiecznie, a poziom zagrożenia przestępczością ma ogólną tendencję malejącą (choć nie jest to proces liniowy). Na pytanie, czy miejsce, w którym respondent mieszka można nazwać bezpiecznym i spokojnym w 2017 roku twierdząco odpowiedziało 95% badanych (przeciwne zdania było 4%). Trend wzrostowy w tym zakresie trwa od 1993 roku (w którym miejsce zamieszkania jako bezpieczne oceniało 67%), a poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania już osiem lat temu przekroczyło poziom z 1987 roku. Nieco gorzej wypadają odpowiedzi na pytanie, czy Polska jest krajem, w którym żyje się bezpiecznie – w 2017 roku odpowiedzi twierdzących udzieliło 89% badanych (przeczących 9%). W tym przypadku wyraźny wzrost poczucia bezpieczeństwa nastąpił w ostatnich dwóch latach, a ogólny kierunek zmian w latach dwutysięcznych to wzrost poczucia bezpieczeństwa (mimo pewnych załamania): jeszcze w 1995 roku wynosiło ono 19%, a w 2001 roku nawet 18%, przy 81% twierdzących, że Polska nie jest krajem bezpiecznym²⁵ (był to końcowy okres działalności rządu Jerzego Buzka, mającego już wtedy bardzo niewielkie poparcie). Wzrost poczucia bezpieczeństwa w latach dwutysięcznych potwierdzają też wyniki „Diagnozy społecznej”. Podobne zmiany dotyczą poczucia zagrożenia przestępczością – w 2017 roku brak obaw wyrażało 60% (w 2011 było to nawet 61%), niewielkie obawy 35%, a duże obawy jedynie 3 %²⁶. Zdecydowana większość respondentów (81%) w ciągu roku poprzedzającego badania czuła się bezpiecznie na ulicy i ani razu nie miała poczucia zagrożenia²⁷.

C. Poczucie bezpieczeństwa informacyjnego

Znacznie słabsze wydaje się poczucie bezpieczeństwa informacyjnego – w 2013 roku 51% internautów uważało, że przesyłanie, wymiana i korzystanie z informacji w internecie nie jest bezpieczne (42% było przeciwnego zdania), choć tylko 7% padło ofiarą przestępstw internetowych. Znaczna większość

²⁵ *Opinie o bezpieczeństwie w kraju i miejscu zamieszkania*, Komunikat CBOS 48/2017, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

²⁶ Tamże.

²⁷ *Aktywności i doświadczenia Polaków w 2016 roku*, Komunikat CBOS 48/2017, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

(83%) zgadzała się przy tym z opinią, że zagrożenia w internecie mogą mieć realne skutki (przede wszystkim dla dużych firm i korporacji – 89% i instytucji państwa – 84%, ale także dla społeczeństwa – 78% i pojedynczych osób – 74%). Opiniom tym towarzyszyły przekonania, że prowadzona polityka bezpieczeństwa i stosowane zabezpieczenia nie stanowią dobrej ochrony naszego kraju i jego obywateli przed takimi zagrożeniami, jak cyberwojna (45%, przeciwne zdanie – 25%) czy cyberterroryzm (51%, przeciwne zdanie 29%)²⁸. Od przeprowadzenia tych badań minęły cztery lata, ale można sądzić, że poczucie bezpieczeństwa informatycznego, w sytuacji napływających informacji o atakach hakerskich, wykradaniu danych, nieskuteczności zabezpieczeń itp., raczej nie wzrosło, choć być może polepszyła się opinia o działaniach państwa w tym zakresie (można tak sądzić m.in. w oparciu o opinie dotyczące zapobiegania terroryzmowi).

Obawy innego rodzaju można wyczuć w opiniach, że regulacje ustawowe umożliwiające Policji i innym służbom pozyskiwanie informacji o internautach spowodują, że często będzie naruszana prywatność zwykłych internautów, którzy nie popełnili żadnego przestępstwa (70%) lub posłużą do walki politycznej i zdobywania tzw. haków na politycznych oponentów (73%)²⁹.

D. Poczucie bezpieczeństwa politycznego

Jeśli chodzi o poczucie bezpieczeństwa politycznego, gdyby patrzeć na to z punktu widzenia oceny sytuacji politycznej w kraju, jest permanentnie niskie, a sytuacja polityczna jako dobra była ostatnio oceniana w 1990 roku. W 2017 roku jako dobrą oceniało ją 20%, ani dobrą ani złą – 35%, złą – 37%. Są to i tak oceny lepsze niż np. w latach 2000-2006, czy też w 2015 roku, i mogą świadczyć o pewnym wzroście poczucia bezpieczeństwa politycznego. Jednak nie bez znaczenia pozostaje pogłębianie się konfliktów politycznych, przenoszenie ich na poziom społeczeństwa (co ściśle wiąże się z poczuciem bezpieczeństwa kulturowego), nasilanie się agresji w życiu politycznym, podejmowanie działań podważających legitymizację systemu sprawowania władzy itp., które skutecznie równoważą czynniki stabilizacji.

Jeśli weźmie się pod uwagę inne wskaźniki, w tym poczucie zagrożenia niepodległości, zmieniało się ono m.in. w związku z sytuacją na Ukrainie, która wyraźnie pogorszyła polskie poczucie bezpieczeństwa. Odnośnie zagrożeń dla niepodległości Polski ostatni raz przed 2014 rokiem odsetek respondentów

²⁸ *Opinie o bezpieczeństwie w Internecie*, Komunikat CBOS 99/2013, www.cbos.pl [dostęp 9.05.2015].

²⁹ *Inwigilacja w internecie*, Komunikat CBOS 72/2016, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

twierdzących, że takie zagrożenia istnieją przeważał nad mającymi odmienne zdanie w 1991 roku, później większość zagrożenia takiego nie dostrzegała (np. w 2009 roku 73% stwierdziło, że nie istnieje), natomiast w kwietniu 2014 roku o istnieniu zagrożenia dla niepodległości Polski mówiło już 47% (przeciwnego zdania było 41%)³⁰. Zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa nastąpiło w związku z wydarzeniami na Ukrainie - w lutym 2014 roku o zagrożeniu dla bezpieczeństwa Polski mówiło 30%, ale w marcu już 72%. Co ciekawe, zdaniem respondentów sytuacja ta stwarzała zagrożenia głównie dla polskiej gospodarki (83%), następnie dla bezpieczeństwa energetycznego (74%), natomiast znacznie mniej osób sądziło, że jest to zagrożenie o charakterze militarnym (42%). Za państwo, którego Polska powinna się najbardziej obawiać uznano Rosję (80% było tego zdania). Następne Niemcy wymieniło 7%, co jest zasadniczą zmianą w porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych – w 1990 roku 88% twierdziło, że Polska powinna obawiać się przede wszystkim Niemiec, a 25%, że Rosji – proporcje te uległy zmianom dopiero w latach dwutysięcznych³¹. Od tego czasu poczucie zagrożenia zmniejsza się – w 2017 roku zagrożenie dla niepodległości Polski dostrzegało 41%, a nie dostrzegało 47%.³²

Innym wskaźnikiem, na podstawie którego można wnioskować o poczuciu bezpieczeństwa politycznego w naszym systemie jest stabilność demokracji, a jednym z podstawowych warunków stabilizacji systemu demokratycznego jest uznanie wyników wyborów przez wszystkich uczestników gry politycznej. Podważanie ich wiarygodności prowadzi do osłabienia legitymizacji tego systemu, a w dodatku, jeśli towarzyszy temu szereg innych działań delegitymizujących (w rodzaju szerszenia wiary w zamach smoleński będący wynikiem zdrady rządzących), może mieć istotne znaczenie. W styczniu 2015 roku wyniki wyborów do sejmików wojewódzkich z 2014 roku za wiarygodne uznało 56%, za niewiarygodne 26%, a 18% nie miało zdania na ten temat. Wśród osób twierdzących, że są niewiarygodne 37% stwierdziło, że dochodziło do fałszowania wyników³³, a było to efektem kampanii prowadzonej przez pozostające ówczesnie w opozycji PiS. Jednak już nikt nie podważał wyników późniejszych wyborów prezydenckich i parlamentarnych, a z perspektywy dwóch lat rozpoczętych wtedy kadencji można stwierdzić, że uzyskane wtedy rezultaty nadal znajdują potwierdzenie w deklarowanych preferencjach politycznych.

³⁰ *Polacy o bezpieczeństwie narodowym i NATO*, Komunikat CBOS 48/2014, www.cbos.pl [dostęp 8.09.2017].

³¹ Tamże.

³² *Stosunek do Wojsk Obrony Terytorialnej*, Komunikat CBOS 27/2017, www.cbos.pl [dostęp 8.09.2017].

³³ *Jeszcze o wiarygodności ostatnich wyborów*, Komunikat CBOS 13/2015, www.cbos.pl [dostęp 8.09.2017].

E. Poczucie bezpieczeństwa militarnego

Jeśli chodzi o poczucie bezpieczeństwa militarnego, to o poczuciu zagrożenia w postaci wkroczenia obcych wojsk wspomniano już wyżej. Z poczuciem bezpieczeństwa militarnego związane jest poparcie dla przynależności Polski do NATO, które w 2014 roku znacząco wzrosło i utrzymuje się cały czas – obecnie osiągnęło najwyższy poziom (82%). Nasiliło się również przekonanie, że w Polsce powinny stacjonować wojska innych państw należących do NATO (w 2017 roku zadeklarowało je 65% badanych; w latach 1999-2005 było to 32-40%). Nie oznacza to jednak całkowitej pewności, że inne państwa zaangażują się w obronę polskich granic – w tej kwestii jest wielu sceptyków, 59% sądzi, że można liczyć na takie zaangażowanie, choć tylko 10%, że jest to pewne³⁴.

Powtarzające się zamachy terrorystyczne (m.in. w Paryżu i Brukseli) spowodowały, że wzrosło poczucie zagrożenia terroryzmem (co może świadczyć o obniżeniu poczucia bezpieczeństwa militarnego) – w kwietniu 2016 roku wyraziło je 59% (o tym, że jest ono wyolbrzymione powiedziało 21%, a że nie istnieje – 13%), podczas gdy w 2013 roku było to 43%, a w 2010 – 32%. Mniej osób osobiście obawiało się zagrożenia o charakterze terrorystycznym (49%), ale i w tym przypadku odsetek ten wyraźnie wzrósł (w 2013 roku wynosił 26%, w 2010 – 25%), choć i tak najwyższy był w 2004 roku³⁵. Jednak już we wrześniu badania wykazały, że poczucie zagrożenia terroryzmem uległo osłabieniu – deklarowało je 49% (o tym, że jest ono wyolbrzymione powiedziało 27%, a że nie istnieje – 17%), również mniej osób osobiście obawiało się zamachów. Spadek poczucia zagrożenia w tym przypadku autorzy badań przypisywali spokojnemu przebiegowi Światowych Dni Młodzieży i warszawskiego szczytu NATO. W ten sposób można również tłumaczyć, że przekonanie, że polskie władze nie są dobrze przygotowane do zapobiegania terroryzmowi (w 2015 roku wyraziło je 55% badanych, a w kwietniu 2016 - 63%) uległo zasadniczej zmianie – we wrześniu 2016 roku deklarowało je 33% badanych, podczas, gdy 44% miało przeciwne zdanie³⁶.

W ostatnich kilku latach pojawił się jeszcze jeden problem po części wiążący się terroryzmem i mogący wpływać na poczucie bezpieczeństwa, a mianowicie kwestia przyjmowania uchodźców z Azji i Afryki. W 2015 i 2016 roku

³⁴ *Polacy o bezpieczeństwie narodowym i NATO ...*, wyd. cyt.; *Stosunek do NATO i obecności wojsk sojusznicznych w naszym kraju*, Komunikat CBOS 26/2017, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

³⁵ *Zagrożenie terroryzmem po zamachach w Brukseli*, Komunikat CBOS 65/2016, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

³⁶ *Zagrożenie terroryzmem*, Komunikat CBOS 127/2016, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

ponad $\frac{3}{4}$ badanych wyraziło przekonanie, że przyjęcie uchodźców obniży poziom bezpieczeństwa w Polsce, a tylko 15% było przeciwnego zdania³⁷.

F. Poczucie bezpieczeństwa kulturowego

Dla określenia poziomu poczucia bezpieczeństwa kulturowego istotne wydają się wyniki badań dotyczących tego, co Polaków łączy, a także odnoszących się do historii jako czynnika integrującego. Na pytanie, czy Polaków więcej łączy czy więcej dzieli rozkład odpowiedzi był następujący: 41% - tyle samo łączy co dzieli, 40% - więcej dzieli niż łączy, 14% - więcej łączy niż dzieli. W oparciu o to autorzy badań stwierdzili, że poczucie wspólnoty wśród Polaków nie jest zbyt silne. Charakterystyczne jest, że wśród tego, co najbardziej łączy najczęściej wymieniano klęski, katastrofy, nieszczęścia itp., a ponadto m.in. religię, wiarę oraz historię, przeszłość³⁸. Integrującą rolę pełnią zatem przeżycia o charakterze negatywnym, ulegająca stopniowemu osłabieniu wiara religijna oraz historia, która, jak wynika z innych badań, niekiedy bardziej dzieli niż łączy. W przypadku historii najnowszej, autorzy badań wyróżnili pięć występujących w świadomości społeczeństwa narracji historycznych, a ponadto ustalili, że 36% respondentów nie wyznaje żadnej z nich³⁹. Czynnikiem silnie dzielącym społeczeństwo są opinie na temat katastrofy smoleńskiej oraz postawy i preferencje polityczne. Konflikt pomiędzy partiami uczestniczącymi w rządzeniu i opozycyjnymi jest postrzegany jako bardzo silny i na początku 2017 roku był wymieniany na pierwszym miejscu wśród obaw dotyczących sytuacji w kraju⁴⁰. O silnej polaryzacji tych postaw oraz o sytuacji „wojny plemiennej” już w 2014 roku mówił m.in. Janusz Czapiński⁴¹.

Warto też dodać, że w społeczeństwie polskim zaufanie do obcych ludzi jest bardzo ograniczone, co również trudno uznać za czynnik integrujący wspólnotę. Na pytanie, czy większości ludzi można ufać, twierdząco odpowiedziało w 2015 roku jedynie 15,2% badanych, 13% wierzyło w dobre intencje innych ludzi, a 24% wierzyło, że inni ludzie starają się postępować wobec nas uczciwie. Niski poziom zaufania wpływa także na stan społeczeństwa obywatelskiego, które powinno stanowić forum współdziałania społecznego, a które jest słabo rozwinięte czego jednym z istotnych wskaźników jest aktywność

³⁷ *O kryzysie migracyjnym po zamachach w Brukseli*, Komunikat CBOS 69/2016, www.cbos.pl [dostęp 9.09.2017].

³⁸ *Co łączy Polaków?* Komunikat CBOS 168/2013, www.cbos.com.pl [dostęp 6.02.2015].

³⁹ *Jak się różnimy w rozumieniu własnej historii*, Komunikat CBOS 167/2012, www.cbos.com.pl [dostęp 6.02.2015].

⁴⁰ *Nadzieje i obawy związane z rokiem 2017*, Komunikat CBOS 13/2017, www.cbos.com.pl [dostęp 6.09.2017].

⁴¹ *Prof. Czapiński: To Kaczyński stworzył wojnę plemion. Więcej nas łączy*, polskatimes.pl [dostęp 9.02.2014].

w organizacjach społecznych. W 2015 roku jedynie 13,4% respondentów zadeklarowało przynależność do jakiejś organizacji, stowarzyszeń, partii, komitetów, rad, grup religijnych, związków lub kół, ale osób podejmujących w nich działania było tylko 9% (z czego blisko ¼ w organizacjach religijnych, a kolejne pod względem popularności były organizacje sportowe)⁴² – może to świadczyć o utrzymującej się aktualności koncepcji „próżni socjologicznej” sformułowanej w latach siedemdziesiątych poprzedniego wieku przez Stefana Nowaka.

G. Poczucie bezpieczeństwa ekologicznego

O poczuciu bezpieczeństwa ekologicznego i jego zmianach można wnioskować na podstawie odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu stan środowiska naturalnego w miejscowości, w której respondent mieszka, jest powodem jego obaw i niepokoju, a następnie na takie same pytania dotyczące całego kraju oraz całej Ziemi. Odpowiedzi na pierwsze z tych pytań świadczą, że poziom poczucia bezpieczeństwa ekologicznego związanego z najbliższym otoczeniem jest relatywnie wysoki i rośnie w ostatnich latach – odpowiedzi, w których stwierdzono, że stan środowiska budzi obawy w niewielkim stopniu (54%) lub w ogóle nie budzi obaw (21%) stanowiły zdecydowaną większość – łącznie 75% (w 2009 roku – 66%, w 2011- 70%, w 2014 – 76%). Dużo większe obawy budzi stan środowiska w całym kraju – w tym przypadku również przeważają niewielkie obawy lub ich brak (łącznie 47%), ale jest to przewaga znacznie mniejsza (obawy w dużym i bardzo dużym stopniu wyrażało 45%; w 2009 roku było to 50%, w 2011 – 46%, w 2014 – 41%)⁴³. Obawy w największym stopniu budził stan środowiska na całej Ziemi (71%), a zmiany na przestrzeni ostatnich lat świadczą, że ulegają one raczej pogłębieniu.

Zmiany klimatu są postrzegane jako zagrożenie - jako jedno z największych zagrożeń dla współczesnej cywilizacji wymienia je 22%, a 53% stwierdza, że stanowią pewne zagrożenie, ale są jednym z wielu niebezpiecznych zjawisk. Nie wszyscy są jednak przekonani, że klimat się zmienia - pewnych tego jest 69% badanych; większość (73%) sądzi, że jest to skutek działalności człowieka. Sprzeczna z tymi wynikami wydaje się opinia wyrażana przez 42%, że tzw. globalne ocieplenie to przede wszystkim biznes – określone grupy zarabiają wielkie pieniądze dzięki wzbudzaniu w ludziach strachu lub poczucia winy⁴⁴.

⁴² J. Czapiński, *Stan społeczeństwa obywatelskiego*, w: *Diagnoza społeczna 2015*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2015, www.diagnoza.pl, s. 322-327 oraz 333-334 [dostęp 15.10. 2016].

⁴³ *Stan środowiska i zmiany klimatu*, Komunikat CBOS 39/2016, www.cbos.com.pl [dostęp 6.09.2017].

⁴⁴ Tamże.

To ostatnie zdanie może dowodzić, że na poczucie bezpieczeństwa (nie tylko ekologicznego) mogą wpływać wyobrażenia o jakichś ukrytych siłach.

4. Uwagi końcowe

Zasadniczym wnioskiem, który można sformułować w oparciu o przytoczone wyniki badań jest stwierdzenie, że poczucie bezpieczeństwa w społeczeństwie polskim w wielu zakresach rośnie, a przede wszystkim dotyczy to uważanych za najważniejsze sfer – bezpieczeństwa ekonomicznego i powiązanego z nim społecznego oraz bezpieczeństwa publicznego. Widoczny postęp nastąpił w ostatnich latach, co można traktować jako jedno z wyjaśnień dla utrzymującego się wysokiego poparcia dla obecnie rządzących w Polsce, choć poczucie bezpieczeństwa jest uwarunkowane przez wiele czynników, w tym wydarzenia zachodzące poza krajem. Poziom poczucia bezpieczeństwa w różnych sferach jest zróżnicowany – najwyższy jeśli chodzi o bezpieczeństwo publiczne, relatywnie niski wydaje się w przypadku bezpieczeństwa informatycznego czy kulturowego (choć w tym przypadku wnioskowanie ma charakter pośredni), a także, mimo postępującej poprawy, politycznego i militarnego. W kilku przypadkach do różnych wniosków mogą skłaniać wykorzystane wskaźniki, co może prowadzić do odmiennych wniosków.

Jednym z wniosków jest również stwierdzenie, że poczucie zagrożenia w wielu aspektach jest w mniejszym stopniu związane z oceną własnej sytuacji oraz z własnymi doświadczeniami i obserwacjami respondentów, a w większym stopniu może stanowić efekt oddziaływania przekazów medialnych. Przykładem może być lepsza ocena bezpieczeństwa publicznego w bezpośrednim otoczeniu badanych, w skali lokalnej, niż bezpieczeństwa w całym kraju. Podobnie w przypadku bezpieczeństwa ekologicznego, a spektakularnym w moim przekonaniu przykładem jest kwestia korupcji, którą dominująca większość uznaje za bardzo duży problem, podczas gdy z zachowaniami korupcyjnymi zetknęła się wyraźna mniejszość badanych.

Bibliografia

Literatura:

Czapiński J., *Stan społeczeństwa obywatelskiego*, w: *Diagnoza społeczna 2015*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2015.

Klamut R., *Bezpieczeństwo jako zjawisko psychologiczne*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej” nr 286, *Ekonomia i Nauki Humanistyczne* 2012 nr 4.

Maslow A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 1990.

Poczucie bezpieczeństwa obywateli w Polsce. Identyfikacja i przeciwdziałanie współczesnym zagrożeniom, red. E. M. Guzik –Makaruk, Warszawa 2011.

Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa, red. A. Urbanek, Słupsk 2013.

Zaller J., *Definicje opinii publicznej*, w: *Władza i społeczeństwo 2*, wybór i oprac. J. Szczupaczyński, Warszawa 1998.

Komunikaty z badań:

Aktywności i doświadczenia Polaków w 2016 roku, Komunikat CBOS 48/2017, www.cbos.pl.

Co łączy Polaków? Komunikat CBOS 168/2013, www.cbos.com.pl.

Inwigilacja w internecie, Komunikat CBOS 72/2016, www.cbos.pl.

Jak się różnimy w rozumieniu własnej historii, Komunikat CBOS 167/2012, www.cbos.com.pl.

Jeszcze o wiarygodności ostatnich wyborów, Komunikat CBOS 13/2015, www.cbos.pl.

Konflikty interesów i lobbing – dylematy polityków, Komunikat CBOS 122/2013, www.cbos.pl.

Korupcyjne doświadczenia Polaków, Komunikat CBOS 72/2017, www.cbos.pl.

Materialne warunki życia, Komunikat CBOS 39/2017, www.cbos.pl.

Materialny wymiar życia Polaków, Komunikat CBOS 52/2015, www.cbos.pl.

Nadzieje i obawy związane z rokiem 2017, Komunikat CBOS 13/2017, www.cbos.com.pl.

Nastroje społeczne w lipcu, Komunikat CBOS 92/2017, www.cbos.pl.

Nastroje społeczne w maju – przed drugą turą wyborów prezydenckich, Komunikat CBOS 75/2015, www.cbos.pl.

Nastroje społeczne w marcu, Komunikat CBOS 43/2015, www.cbos.pl.

Oceny sytuacji na rynku pracy i poczucie zagrożenia bezrobociem, Komunikat CBOS 53/2015, www.cbos.pl.

Oceny sytuacji na rynku pracy i poczucie zagrożenia bezrobociem, Komunikat CBOS 35/2017, www.cbos.pl.

Opinia publiczna o korupcji, Komunikat CBOS BS/63/2010, www.cbos.pl.

Opinie na temat korupcji w Polsce, Komunikat CBOS 63/2017, www.cbos.pl.

Opinie o bezpieczeństwie narodowym, Komunikat CBOS 18/2014, www.cbos.pl.

Opinie o bezpieczeństwie w Internecie, Komunikat CBOS 99/2013, www.cbos.pl.

Opinie o bezpieczeństwie w kraju i miejscu zamieszkania, Komunikat CBOS 84/2014, www.cbos.pl.

Opinie o bezpieczeństwie w kraju i miejscu zamieszkania, Komunikat CBOS 48/2017, www.cbos.pl.

Opinie o korupcji oraz standardach życia publicznego w Polsce, Komunikat CBOS 14/2014, www.cbos.pl.

kryzysie migracyjnym po zamachach w Brukseli, Komunikat CBOS 69/2016, www.cbos.pl.

przestrzeganiu prawa i funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości w Polsce, Komunikat CBOS 5/2013, www.cbos.pl.

sytuacji na Ukrainie i polskiej pomocy dla wschodniego sąsiada, Komunikat CBOS 22/2015, www.cbos.pl.

Polacy o bezpieczeństwie narodowym i NATO, Komunikat CBOS 48/2014, www.cbos.pl.

Polacy o gospodarce rynkowej, Komunikat CBOS 31/2014, www.cbos.pl.

Polacy o nepotyzmie w życiu publicznym, Komunikat CBOS 124/2012, www.cbos.pl.

Polacy o partycypacji w procesie stanowienia prawa i wpływie grup interesów na ten proces, Komunikat CBOS 26/2016, www.cbos.pl.

Polacy o stanie środowiska i zmianach klimatu, Komunikat CBOS 171/2014, www.cbos.pl.

Stan środowiska i zmiany klimatu, Komunikat CBOS 39/2016, www.cbos.com.pl.

Stosunek do NATO i obecności wojsk sojusznicznych w naszym kraju, Komunikat CBOS 26/2017, www.cbos.pl

Stosunek do Wojsk Obrony Terytorialnej, Komunikat CBOS 27/2017, www.cbos.pl.

Stosunek Polaków do nierówności społecznych, Komunikat CBOS 85/2017, www.cbos.pl.

Zagrożenie terroryzmem, Komunikat CBOS 50/2015, www.cbos.pl.

Zagrożenie terroryzmem, Komunikat CBOS 127/2016, www.cbos.pl.

Zagrożenie terroryzmem po zamachach w Brukseli, Komunikat CBOS 65/2016, www.cbos.pl.